

Тетяна Волинець

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
tanavol5@ukr.net

ВІДУМЕРЛА СПАДЩИНА ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

© Волинець Т., 2017

Розглянуто особливості переходу відумерлої спадщини у комунальну власність територіальної громади.

Ключові слова: право комунальної власності; підстави набуття права комунальної власності; територіальна громада; відумерла спадщина.

Татьяна Волинец

ВЫМОРОЧНОСТЬ НАСЛЕДСТВА КАК ОСНОВАНИЯ ПРИБРЕТЕНИЯ ПРАВА КОММУНАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Статья посвящена особенностям перехода выморочного имущества в коммунальную собственность территориальным обществом.

Ключевые слова: право коммунальной собственности; основания приобретения права коммунальной собственности; территориальное общество; выморочность наследства.

Tatiana Volynets

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Civil Law and Procedure
Ph.D., Assoc. Prof.

INHERITANCE AS EXCHEATED THE GROUNDS FOR ACQUIRING COMMUNITY PROPERTY RIGHT

This article is dedicated to the peculiarities of abandoned inheritance transition to the community property right by a territorial community.

Key words: community property right; grounds for acquiring community property right; territorial communit; inheritance abandoning.

Постановка проблеми. Досліджене питання стосується підстав набуття права комунальної власності. Сьогодні питання підстав набуття права комунальної власності не повною мірою висвітлюється як у науковій літературі, так і у законодавстві, і тому розгляд цього питання набирає актуальності, зокрема питання переходу відумерлої спадщини у власність територіальної громади.

Перехід відумерлої спадщини у комунальну власність територіальної громади права має важливе практичне значення, оскільки без належної матеріальної бази ефективного здійснення територіальною громадою своїх функцій як власника є малоефективним. Наше дослідження полягає у визначенні механізму переходу відумерлої спадщини у власність територіальної громади. Актуальність зумовлюється з внесенням відповідних змін у Цивільний кодекс України щодо питань відумерлої спадщини.

Аналіз дослідження проблеми. Питання переходу відумерлої спадщини у комунальну власність територіальної громади досліджувались у роботах О. В. Батанова, Т. В. Боднар, Л. Б. Жук, О. В. Дзери, Ю. О. Заїки, Н. Б. Солтис, Я. М. Шевченко та інших.

Мета статті. Перехід відумерлої спадщини у власність територіальної громади.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1277 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням, зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою [1].

Згідно зі ст. 60 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, зокрема банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження. Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини [2].

Законодавчо не закріплено визначення відумерлої спадщини. Науковцями по-різному висвітлено поняття відумерлої спадщини, так, на думку Ю. О. Заїки, відумерла спадщина – це специфічна підстава набуття майна померлого особливим суб'єктом – територіальною громадою, яка не має права відмовитися від спадщини за жодних обставин [3, с. 137]. З наведеного визначення випливає, що територіальна громада не може відмовитися від такої власності і має обов'язок набуття її у комунальну власність. Отже, на думку Ю. О. Заїки, особливість відумерлої спадщини полягає в тому, що виникнення права комунальної власності є обов'язком територіальної громади, а не її правом.

На думку Н. Б. Солтис, відумерлість майна – це система дій (процедура) з виникнення права власності у територіальній громаді щодо майна, стосовно якого не виявлені спадкоємці як за заповітом, так і за законом, або у разі усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття [4].

Л. Б. Жук вважає, що визнання спадщини відумерлою та набуття прав на неї відповідною територіальною громадою є самостійною правовою підставою набуття права власності, що відрізняється як від спадкування за заповітом, так і від спадкування за законом [5, с. 189]. Із цього випливає, що відумерлість спадщини є різновидом набуття права власності. З таким твердженням варто погодитись, оскільки саме відумерлість спадщини є процесом, метою якого є перехід майна, щодо якого існує відумерлий суб'єктний зв'язок власності, до територіальної громади.

На думку С. Біленко, відумерла спадщина – це майно, зокрема й земельні ділянки, яке належало особі, що померла й не залишила спадкоємців [6].

Реалізація права на відумерлу спадщину є обов'язковою, хоча і не забезпечений ані відповідними заходами примусовості, ані відповідальністю територіальної громади за неподання заяв про визнання спадщини відумерлою. У такому разі логічно було б визначити наслідки неподання органом місцевого самоврядування заяви до суду, однак цього законодавцем не зроблено. Така недосконалість конструкції відумерлої спадщини спричиняла порушення прав кредиторів, які позбавлялися можливості задовольнити свої вимоги за рахунок спадкового майна.

Спадщина, не прийнята спадкоємцями, охороняється до визнання її відумерлою відповідно до ст. 1283 ЦК України. Частиною 1 ст. 1277 ЦК України встановлено лише випадки визнання всієї спадщини відумерлою, але згідно з ч. 3 ст. 1274 ЦК України теоретично і практично можливим є випадок, коли спадкоємці відмовляться приймати частку спадщини, від якої відмовився один із спадкоємців на користь іншого, коли підпризначення не існувало. Отже, така частка може визнаватися відумерлою, оскільки інших варіантів успадкування такої частки не встановлено. Можна говорити, що така частка спадщини має успадковуватися на загальних підставах, тобто розподілятися між усіма спадкоємцями, але, визначаючи особливості її спадкування, потрібно було б регламентувати всі можливі випадки її спадкування, коли спадкоємців за законом не існує [7, с. 856].

За цивільним законодавством України визнання спадщини відумерлою та набуття прав на неї відповідною територіальною громадою є самостійною правовою підставою набуття права власності й територіальна громада, набуваючи права на відумерлу спадщину, не є спадкоємцем ні за заповітом, ні за законом, оскільки територіальна громада не згадується в жодній черзі спадкоємців за законом [8, с. 383].

З метою оптимізації процедури виявлення нерухомого майна у складі спадщини, що може бути визнана судом відумерлою, а також збільшення матеріальної бази місцевого самоврядування завдяки нерухомому майну, розташованому на території юрисдикції відповідних сільських, селищних, міських рад, яке входить до складу відумерлої спадщини прийнято Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової долі земельних ділянок, власники яких померли", в якому передбачено, що за загальним правом спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини, а нерухоме – за його місцезнаходженням. Якщо на об'єкті нерухомого майна на момент відкриття спадщини є рухоме майно, що входить до складу спадщини, таке рухоме майно переходить у власність територіальної громади, якій передано нерухоме майно. Так законодавством встановлена множинність суб'єктів права на відумерлу спадщину – територіальні громади за місцем відкриття спадщини та за місцезнаходженням нерухомого майна [9]. До прийняття вищезгаданого закону велика кількість нерухомого майна, власники якого померли, не залишивши спадкоємців, роками перебували "у підвішеному стані", а процес визнання його відумерлою спадщиною здійснювався дуже повільно.

Проаналізувавши вищезгадані норми ЦКУ, які регулюють питання щодо відумерлої спадщини, можна стверджувати про подвійність правового статусу територіальної громади, тобто територіальна громада може виступати і як спадкоємиця за заповітом, і правонаступниця в порядку відумерлості. Коментовані статті ЦКУ не визначають особливостей успадкування територіальною громадою майна за заповітом, а лише регулюють питання переходу до неї відумерлого майна, щодо якого не виявилось спадкоємців.

Правовими підставами визнання спадщини відумерлою можуть бути: 1) фізична відсутність спадкоємців за заповітом та за законом; 2) позбавлення спадкоємців за заповітом та за законом права на спадкування; 3) усунення спадкоємців за заповітом та за законом від права на спадкування; 4) відмова від прийняття спадщини спадкоємцями за заповітом та за законом; 5) неприйняття спадщини спадкоємцями за заповітом та за законом; 6) фізична

відсутність спадкоємців за законом або “вихід” їх зі складу спадкових відносин (усунення, позбавлення, відмова, неприйняття спадщини), якщо спадкодавцем заповідана лише частина майна. З наведеного випливає, що спадщина може бути визнана відумерлим майном повністю або у частині [10].

Особливість переходу у власність територіальної громади відумерлого майна виявляється, перш за все, в тому, що таке наступництво можливо лише за однією підставою – за законом. Зазначений порядок переходу майна має на меті усунення безгосподарності спадкового майна, викликаного відсутністю спадкоємців, місце яких займає громада. Наведене аж ніяк не означає, що громада є спадкоємцем відумерлої спадщини. Норми, аналогічні тим, які поширюються на спадкоємців, можуть визначати статус громади лише за наявності спеціальної вказівки про це у законі. Самі по собі правила спадкування на громаду, до якої перейшло відумерле майно, не розповсюджуються. Іншою істотною ознакою вказаного переходу є незалежність його від волі громади- правонаступниці: громада позбавлена права усунути цей спадковий перехід, відмовившись від прийняття відумерлого майна. Територіальна громада стає власницею відумерлого майна з моменту вступу в законну силу рішення суду про визнання спадкового майна відумерлим. Майно, що переходить у власність територіальної громади у порядку відумерлості, обтягується лише зобов'язаннями спадкодавця щодо відшкодування майнових збитків та моральної шкоди, а також щодо сплати неустойки (ст. 1231). Тому громада не є зобов'язаною щодо відшкодування витрат, що виникли, зокрема, у зв'язку з організацією та проведенням похорон спадкодавця, інших витрат, вказаних у ст. 1232 ЦК. Відповідаючи за борги спадкодавця, громада у випадку переходу до неї відумерлого майна не несе відповідальності перед відказоодержувачами, оскільки за змістом ч. 4 ст. 1275 обов'язок з виконання заповідального відказу у разі відпадиння спадкоємця за заповітом може перейти лише до інших спадкоємців за заповітом. Не відповідає громада і перед особами, на користь яких зроблено покладання (зобов'язання спадкоємця щодо виконання дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети – ч. 2 ст. 1240). До моменту переходу відумерлого майна у власність територіальної громади, з метою попередження заволодіння спадщиною неуповноваженими на те особами, здійснюється її охорона у порядку, встановленому ст. 1283. Територіальна громада не несе зобов'язань щодо відшкодування витрат по охороні спадкового майна. За змістом ч. 4 ст. 1283 витрати на охорону спадщини відшкодовуються спадкоємцями, а громада, яка у спадкових правовідносинах може виступати лише як спадкоємиця за заповітом (ч. 2 ст. 1222), у цьому разі є не спадкоємицею, а правонаступницею щодо відумерлого майна [10].

Однак, на сьогодні немає дієвого механізму отримання територіальними громадами інформації щодо майна, яке входить до складу відумерлої спадщини. А також нестача механізму оприлюднення інформації про судові справи, порушені за заявами органів місцевого самоврядування про визнання спадщини відумерлою. Зважаючи на це, доцільно було б внести зазначену інформацію до Спадкового реєстру та забезпечити її відкритість. Особи, які мають право або зобов'язані подавати заяву про визнання спадщини відумерлою, мають право на одержання інформації із Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину.

Пунктом 5 ст. 1277 ЦК України встановлено, що спадщина, не прийнята спадкоємцями, охороняється до визнання її відумерлою відповідно до ст. 1283 ЦК України [1]. Отже, існує певний строк між відкриттям спадщини та визнанням її відумерлою. Заява про визнання спадщини відумерлою подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини.

Законом України розширено коло осіб, які мають право подавати заяви про визнання спадщини відумерлою. Така заява може бути подана: 1) кредиторами спадкодавця; 2) власниками суміжних земельних ділянок; 3) користувачами цих земельних ділянок. Дві останні категорії заявників мають право на подання заяви про визнання спадщини відумерлою, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення. У такому разі суд залучає до розгляду справи органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та/або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини [9].

Територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до ст. 1231 ЦКУ. Якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них.

Відповідальність територіальної громади перед кредиторами спадкодавця обмежена приписами ч. 4 ст. 1277 ЦК, за якою територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до ст. 1231 цього Кодексу. Між тим ця стаття встановлює не порядок заявлення кредиторами спадкодавця вимог до спадкоємців та розгляду цих вимог, а визначає, що до спадкоємців переходить обов'язок відшкодувати майнову шкоду (збитки), які були завдані спадкодавцем; обов'язок відшкодувати моральну шкоду, завдану спадкодавцем, яку було присуджено судом зі спадкодавця за його життя; обов'язок сплатити неустойку (штраф, пеню), яка була присуджена судом кредиторів із спадкодавця за життя другого. У такому разі майнова та моральна шкода, яка була завдана спадкодавцем, відшкодовується спадкоємцями, а відповідно – і територіальною громадою, до якої перейшла спадщина, визнана відумерлою, лише у межах вартості рухомого чи нерухомого майна, яке було одержане ними. Акцентуємо, що у ст. 1231 ЦК не йдеться про виконання спадкоємцями договірних зобов'язань, боржником за якими був спадкодавець. Відповідно, досить спірним є питання про відповідальність територіальної громади за зобов'язаннями в обсязі, що не охоплюється ст. 1231 ЦК, наприклад за кредитним договором спадкодавця у частині сплати основного боргу та процентів за користування кредитом [1].

Висновки. Отже, на підставі вищевикладених міркувань, проаналізувавши чинне законодавство, можна стверджувати, що зміни, які були внесені у Цивільний кодекс України позитивно вплинули на вирішення проблемних питань щодо переходу відумерлої спадщини у власність територіальної громади. Однією із найважливіших проблем є введення норми, що відумерла спадщина переходить у власність тієї територіальної громади, де вона фізично розташована. До того, як спадщина буде визнана відумерлою, місцеві ради зможуть надавати її в оренду. Розширено коло суб'єктів, які мають право звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою. Особам, які подають заяву про визнання спадщини відумерлою, надається право на одержання інформації з Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину, на безоплатне одержання інформації з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію смерті громадян.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цивільний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV зі змінами станом на 01.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997 № 280/97-ВР зі змінами станом на 08.10.2016 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу до Інтернет ресурсу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-80>.
3. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : монографія / Ю. О. Заїка. – 2-ге вид. – К. : КНТ, 2007. – 288 с.
4. Солтис Н. Б. Набуття територіальною громадою права власності на житло, визнане відумерлим // Актуальні питання правового регулювання участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах : зб. наук. пр./НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва ; за ред. О. Д. Крупчана, О. О. Первомайського. – К. : Редакція журн. “Право України”, 2013. – С. 235–254.
5. Жук Л. Б. Правовий статус територіальної громади в контексті особливостей правової природи та процедури визнання спадщини відумерлою // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного права (Матвєєвські цивілістичні читання) : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 листоп. 2011 р.). – К.: Алерта, 2012. – С. 188–190.
6. <http://expres.ua/digest/2016/10/06/206376-vidumerlu-spadshchynu-peredavatymut-miscevym-gromadam-po-novoti>.
7. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар : у 2 ч. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Ін Юре,

2004. – Ч. 2. – 896 с. – С. 856. 8. *Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців)*. – Т. 12: *Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спаси́бо-Фатеєвої*. – Х. : Страйд, 2009. – 544 с. – С. 383. 9. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової долі земельних ділянок, власники яких померли” від 20.09.2016 № 1533-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1533-19/paran12#n12>. 10. <http://radnuk.info/komentar/chky/chky-qnuga6/181-qn6-glava87/3004--1277--.html>.

REFERENCES

1. *Cyvilnyj kodeks Ukrayiny* [Civil code of Ukraine] vid 16.01.2003 № 435-IV zi zminamy stanom na 01.04.2016 r. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. 2. Закон Украйны “*Pro misceve samovryaduvannya v Ukrayini*” [About local self-government of Ukraine] vid 21.05.1997 # 280/97-VR zi zminamy stanom na 04.04.2016 r. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu do Internet resursu <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-80>. 3. Zaika Yu. O. *Spadkove pravo v Ukrayini: stanovlennya i rozvytok* [Probate law in Ukraine: becoming and development] K., KNT, 2007. 288 p. 4. Soltys N. B. *Nabuttya terytorialnoyu gromadoyu prava vlasnosti na zhytlo, vyznane vidumerlym* [Acquisition by territorial society of right of ownership on the accommodation confessed] K., Redakciya zhurn., 2013. P. 235–254. 5. Zhuk L. B. *Pravovyj status terytorialnoyi gromady v konteksti osoblyvostej pravovoyi pryrody ta procedury vyznannya spadshhyny vidumerloyu* [Legal status of territorial society is in the context of features of legal nature and procedure of confession of inheritance of відумерлою] K., Alerta, 2012. P. 188–190. 6. <http://expres.ua/digest/2016/10/06/206376-vidumerlu-spadshchynu-peredavatymut-miscevym-gromadam-po-novomu>. 7. *Cyvilnyj kodeks Ukrayiny: Naukovo-praktychnyj komentar* [Civil code of Ukraine : the Research and practice comment] / Za zag. red. Ya. M. Shevchenko. – K.: In Yure, 2004. – Ch. 2. – 896 p. – P. 856. 8. *Cyvilnyj kodeks Ukrayiny: Naukovo-praktychnyj komentar* [Civil code of Ukraine : the Research and practice comment]. – Т. 12: *Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спаси́бо-Фатеєвої*. – Х. : Страйд, 2009. – 544 p. – P. 383. 9. Закон Украйны *Pro vnesennya zmin do deyakyx zakonodavchyx aktiv Ukrayiny shhodo pravovoyi doli zemelnyx dilyanok, vlasnyky yakyx pomerly* [About making alteration to some legislative acts of Ukraine in relation to the legal fate of lot lands the proprietors of that died] vid 20.09.2016 # 1533-VIII [Elektronnyj resurs] // Rezhym dostupu do Internet resursu <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1533-19/paran12#n12>. 10. <http://radnuk.info/komentar/chky/chky-qnuga6/181-qn6-glava87/3004--1277--.html>.

Дата надходження: 04.01. 2017 р.